

ילדה בגדות יצאה ממקלט

קיבוץ עיקש עמד כטריז בין צפון הגליל לסורים החמדנים. ביקור קצר של קצין בעל נפש פיוטית הוליד דימוי חזק שעומד בלב פזמון פופולרי

לאן נוסעים? קיבוץ גדות

מועצה אזורית הגליל העליון

קיבוץ גדות צפת

אין כמעט ישראלי שלא שמע על הילדה ההיא, שהיו לה פעם בית ובובה ושסק. לרוע מזלה, היא לא התפרסמה בזכות זכייה בחידון התנ"ך, או בהמצאת הפטנט לקילוף שסק, אלא בנסיבות הרבה פחות מלבבות. בשנת 1967 היא יצאה מהמקלט בקיבוץ גדות, וגילתה שבעקבות הפגזה סורית קשה לא נותר דבר מהמשק, ושאמא שלה עוד לא החליטה אם היא בוכה או צוחקת. הילדה לא הופתעה מעצם ההפגזה, שכן הסורים, שחלשו על המרחב כולו מרמת הגולן, נהגו לבצע במשך שנים בקרת איכות של פגזיהם בירי חוזר ונשנה על אזורי ישראל שבעמק החולה, אלא שההרס היה כמעט מוחלט. ההיגיון הבריא אומר שבתנאים כאלה אולי כדאי להזיז את נקודת ההתיישבות אל מחוץ לטווח הפגזים, אלא שגדות לא הוקם כדי להיות נוח. הוא הוקם כדי לשמור על הריבונות הישראלית במובלעת שליד

נהר הירדן, וריבונות, כידוע, לא מזיזים בגלל פגזים.

קפיצת ראש

הכול התחיל עוד לפני מלחמת העצמאות, כאשר בתוכנית החלוקה של האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 נועד כל המרחב שממערב לירדן להיות בתחומי המדינה היהודית. הסורים, שכנראה לא שלטו כל כך טוב בדקויות האנגלית המשפטית, ירדו מרמת הגולן וכבשו במלחמת העצמאות את האזור שלאורך הירדן ממערב, תוך שהם הורסים כליל את המושבה משמר הירדן (עליה ראו 'מסע בזמן', גיליון 70). הם עזבו לבסוף רק אחרי שנחתם הסכם שביתת נשק בין ישראל לסוריה, בהסכמה משותפת שהשטח יהיה מובלעת ישראלית מפורזת. כאן התחיל ויכוח פרשני סבוך – ישראל הבינה שמדובר בשטח ריבוני שרק אסור לה להחזיק בו צבא, בעוד שהסורים, שכאמור חסרו

הוקם ב־1949 כדי לבסס את
הריבונות במובלעת הישראלית
המפורזת בקרבת הגבול הסורי.
קיבוץ גדוה, 1964
צילום: משה פרידן, לע"מ

אם אזרחים לא יגורו במובלעת המפורזת, זה רק עניין של זמן עד שהסורים יזחלו לשם בחזרה – לפיקניקים ויריות

מקיבוץ יפתח שבאצבע הגליל. החדשים והוותיקים נאבקו יחד תחת מטחי יריות והפגזות על הזכות לחרוש את השדות ולגדל ילדים – פעולה אנושית תמימה שברוב המקומות בעולם נחשבת זכות בסיסית. הסורים מצדם החליטו להעלות את הסכסוך מדרגה, והביאו אותו ב־1954 לשולחן האו"ם. הם דרשו לקבל בחזרה את המובלעת, בטענה שישראל אינה עומדת בהסכם שביתת הנשק. שגריר ישראל באו"ם, אבא אבן, חטף שם התקף רטורי והרים צעקות על זכותם של ישראלים לקיים חיים שלווים לאורך נהר הירדן. הוא זעם על צביעותם של הסורים לדרוש מה שלא מגיע להם, והוכיח שקו הגבול הבינלאומי מציב אותם במרחק של כמאתיים מטרים מהירדן – כך ששתי הגדות של הירדן שייכות בפועל לישראל. ייתכן שהדברים לא היו עושים רושם גדול במיוחד על האנטישמים הקבועים המרפדים את כיסאות האו"ם, אלא שדקה

לימודי ליבה, הבינו שמותר רק למי שגר שם קודם לחזור לביתו. במהרה גובשה בישראל ההחלטה שאם אזרחים לא יגורו במובלעת המפורזת, זה יהיה רק עניין של זמן עד שהסורים יזחלו לשם בחזרה – לפיקניקים ויריות. בעקבות כך, נשלח בשלהי 1949 גרעין נח"ל של צעירים בני תנועות הנוער ועולים פליטי השואה להקים קיבוץ בדרום עמק החולה, על חורבות משמר הירדן. המיקום האטרקטיבי, במרחק קפיצת ראש לנהר הירדן, אמור היה להיות חלומו של כל מתיישב. אלא שבאותה עת קפיצת הראש הייתה בעיקר אל תוך המקלט, בשל ההפגזות הסוריות. לא פלא שבתחילה נקרא הקיבוץ בשם 'הגוברים', כדי להבהיר לכל מצטרף מה מצופה ממנו, והמצטרפים, באופן מפתיע, היו רבים. בשנת 1953, בעקבות הפילוג בקיבוץ המאוחד, הצטרפה לקיבוץ הגוברים חבורה גדולה של יוצאי הפלמ"ח, שהתפלגו

אחרי שאבן סיים לצעוק – הוא צנח והתעלף. אפשר שהיה זה מהתרגשות, מעייפות או מחוסר סוכר, אך כך או כך, את האפקט הדרמטי כבר אי אפשר היה לבטל, והביטוי 'שתי גדות לירדן' – זו שלנו וזו גם כן' חזר לאופנה. השפעתו הגדולה ביותר של האירוע הייתה בקיבוץ הגוברים, שבו התקבלה אז פה אחד ההחלטה לשנות את שם הקיבוץ ל'גדות' – כי אם כבר מטבע לשון, אז לפחות שיהיה כתוב גם על השלט בכניסה:

כמובן שהחלטנו להמחיש, במוקדם או במאוחר, מצב גאוגרפי זה על ידי 'מופת חי'. השם גדות מתייחס לגדה השמאלית וגם לימנית. שתיהן שלנו. עכשיו זה ברור בהחלט (אהרן דולב, "שתי גדות לירדן", 'מעריב', 28.10.55, עמ' 2).

סיוע עם בטן מלאה

הסורים כעסו על ההפסד באו"ם והגיבו במתינות אופיינית – על ידי הפגזה רועשת במיוחד. הקיבוצניקים הצטופפו במקלטים וסיכמו בינם לבין עצמם שהסורים כנראה טרם הבינו שיש להם עסק עם עַם עיקש כפרד, שכאשר יענו אותו – כן ירבה וכן יפרוץ. את זאת תיאר לימים, בפשטות בלתי דיפלומטית, אריה זאבי בן ה-23, שהיה חבר בוועדת הביטחון של קיבוץ גדות:

המגמה הסורית הייתה שקופה מלכתחילה. הם סברו כי על ידי לחיצה על ההדק אימתי שמתחשק להם, יצליחו לערער את מהלך החיים שלנו, ובאופן כזה לגרום לנו שנפנה את האזור המפורז הזה, כדי שהם יוכלו להיכנס לתוכו. מוחות מטומטמים, מה יש כאן לעשות (שם).

כך, תחת מטחי יריות, נאחזו החלוצים באדמתם. ובכל פעם שהפגזות כבדות הפילו חללים וזרעו הרס – נמצאו אנשים שבאו לעזור. ב-1958 התלקחה מלחמה

שם הקיבוץ שונה בעקבות הצהרתו של אבא אבן כי שתי גדות הירדן שייכות לישראל. קיבוץ הגוברים במובלעת המפורזת, מפת הגליל, מחלקות המדידות, 1952
מאוסף ד"ר בנימין דניאל פונר היימן, הספרייה הלאומית

חברי הקיבוץ בילו יותר זמן במקלטים מאשר במטעים, ובעקבות כך הגיעו קבוצות סיוע מכל הארץ

המתקפות הטוריות גרמו
לנוק עצום. מבנה בקיבוץ
שניזוק בהפגזה במהלך
מלחמת ששת הימים, 1967
צילום: משה מילר, לע"מ
עיבוד: תמר הירדני

כך נמשכו הימים בגדות, בין שלווה
ושגשוג להפגזות ומצוקה, עד שב-1967
נפתחו ארובות השמים. בשבעה באפריל
הפיל חיל האוויר הישראלי שישה מטוסי
מיג 21 סוריים שאיימו על ביטחון האזור.
הסורים לא בלעו את ההפסד בכבוד,
והגיבו בהפגזה קשה של יישובי עמק
החולה. כמעט כל בתי קיבוץ גדות נהרסו,
ונזק עצום נגרם לשדות החקלאיים.
כחודשיים לאחר מכן, במהלך מלחמת
ששת הימים, רוקנו הסורים את כל ארסנל
התחמושת שהחזיקו במוצביהם על יישובי
העמק. מה שהסורים לא לקחו בחשבון
הוא שמדיניות ההבלגה וההכלה בוטלה,
וכך מצאו את עצמם לבסוף תחת מתקפה
ישראלית שהסיגה אותם כליל מרמת
הגולן.
באותם ימי לחימה קצרים, קשים
ומופלאים של מלחמת ששת הימים, ישב

זוטא, שלווה במארבים סוריים מהם
בוצעו הפגזות על אזרחים ישראלים
במובלעת, וחברי הקיבוץ בילו יותר זמן
במקלטים מאשר במטעים. בעקבות כך
הגיעו קבוצות סיוע מכל רחבי הארץ, ובהן
גם קבוצת מתנדבים מקיבוץ נען. אחד
המתנדבים, יובב כץ, סיפר לימים שבחדרו
של חבר גדות, שבו שיכנו אותם, מצאו
בגדים וציוד אישי. כששאלו מי גר שם –
נענו כי זהו חדרו של חבר שנהרג בתקרית
האחרונה, מה שנקרא – רגע חינוכי מהסוג
שלא מלמדים בסמינר.
בין המתנדבים היו גם חברי קיבוץ
יפתח, ואל יהיה הדבר קל בעיניכם, מפני
שביפתח עוד הייתה הבטן מלאה על
הפורשים ש'ערקו' לקיבוץ אחר בימי
הפילוג הגדול. יומנאית המשק ביפתח
רשמה את הסיוע תחת הסעיף 'עזרה –
קרובים'.

ארזתם לבד?

← תחרות נסתרת התחוללה מאז פרסום השיר סביב דמותה של הילדה המסתורית מגדות, זו שהיו לה בבית אבא, בובה ושסק – שלושה פריטים שכל ילדה קיבוצניקית שמכבדת את עצמה יכולה לטעון לבעלות עליהם. המגזין "שישי בגולן ובגליל" פתר לכאורה את התעלומה ב־2009, כשגילה כי מדובר בדפנה שלמן, מנהלת מחלקת משאבי אנוש במועצה האזורית גולן, שהייתה ב־1967 ילדה בקיבוץ גדות:

אבי, שלמה אריאלי, היה מפקד הגזרה הצפונית במלחמת ששת הימים ... עם כיבוש קוניטרה הוא לקח אותי בשבילים לא שבילים ... בית הוריי אכן נפגע מכגז שנפל על מיטת הוריי במלחמת ששת הימים, ובאמת היה לנו שסק והייתה לי בובה. במסגרת ביקורי כל שועי עולם בגדות באותה תקופה, כתב יובב כץ ... את השיר. כל בנות גדות טוענות למיתוס הזה, ואני מפרגנת להן. יתרה מזאת, אנו נוהגים לומר שהשיר נכתב על רוני לנדאן, שהייתה הבת הראשונה בגדות, אבל אבי טוען שזה עליי, כך גדלתי, וזה מתחבר למה שהיה באותה תקופה – הסיפור שלו עלינו, על הפגז, הבובה והשסק (דניאלה שאול, "הילדה מגדות עם הבובה והשסק", "שישי בגולן ובגליל", 5.11.09).

בכתבה נאמר כי שלמן נזהרת מאוד עם הזיהוי, ומעדיפה לשייך את הכתר לכולן. אולי מוטב שכן, שכן בריאיון שהעניק יובב כץ לעפר גביש הוא גילה שלפעמים מיתוס טוב לא צריך תעודת לידה:

בניגוד להמון סיפורים שמסתובבים, הילדה והאמא הן דמיוניות! בעצם, דמיינתי שם את הבת... שלי ("בתי את בוכה או צוחקת", ריאיון עם יובב כץ באתר הרשת 'אירועי זמר' של עפר גביש).

תקופת הטרגדיסטורים, וכשנגמר חלקנו במלחמה היה קצת זמן להתחיל לברר ולשמוע מה קרה בשאר הגזרות. שמענו את הסיפורים על כיבוש הגולן וירושלים, והתרגשתי מאד ... ישבתי בצל הג'פ וכתבתי את הסקיצות לשני השירים. לרגלי הג'פ נזכרתי בחוויה הזו שהייתה לי למרגלות 'ההר שהיה כמפלצת', והמושג הזה נכנס לשיר ("בתי את בוכה או צוחקת", ריאיון עם יובב כץ באתר הרשת 'אירועי זמר' של עפר גביש).

השיר מספר על הרגשות המעורבים של חברי גדות, המגלים שהקיבוץ אמנם חרב לגמרי, אך מאידך האיום הסורי היה ואינו:

לצד ג'פ בחצי האי סיני מפקד סיירת בשריון בשם יובב כץ, הלא הוא אותו מתנדב ותיק מנען. הוא זכר היטב את האימה מפני ההר שהיה כמפלצת, וגם את יופיו של הר החרמון. זיכרונות אלה הולידו אצלו בבת אחת את השירים "האם את בוכה או צוחקת" – על ההרס בקיבוץ גדות, ואת "מלכות החרמון" – המספר על חייל המוצב למרגלות החרמון המבטיח לחברתו שהיה נותן לה הכל "לו היית לִידִי / לו את כָּאן". בטרם פטירתו בשנת 2024 סיפר כץ, שהיה למגיש רדיו ופזמונאי:

הקרבות בדרום נגמרו בשלושה-ארבעה ימים, והמלחמה שלנו הסתיימה. זו הייתה

תחרות נסתרת התחוללה סביב דמותה של הילדה המסתורית מגדות, שהיו לה בבית אבא, בובה ושסק

רק לאחר שנבשה רמת הגולן במלחמת ששת הימים פסק הירי. שלש הכוונה לקיבוץ שנפגע בהפגזה, 1967
צילום: אילן בחנן, לע"מ

הורגלו לרוץ למקלטים. ילדי גדות
במהלך הפגזה, 1967
צילום: אילן ברונו, לע"מ

רָאָה וַיָּגֵס, הֵיכָדָן יִסֵּב לְאַחֹר" (תהלים
ק"ד, ג').

מלחמת ששת הימים הייתה נקודת
מפנה עצומה לגדות ולעמק החולה כולו.
עם כיבוש רמת הגולן פסקו ההפגזות,
והחיים חזרו למסלול הגיוני, שבו הרעש
המעצבן בחוץ הוא של טרקטור ולא של
פגז. השיקום לקח זמן, אבל הקיבוץ
התאושש, גדל, פיתח חקלאות ותעשייה,
ואף הקים מפעל פלסטיקה בעל השם
הנועז והמקורי 'פלסגד'. במלחמת חרבות
ברזל אירח קיבוץ גדות מפונים מקיבוץ
מנרה, ובכך נסגר מעגל סמלי, שבו מקום
שנוקק פעם למקלט – מעניק אותו עכשיו
לאחרים. ללמדכם שמעגלים נסגרים,
ילדים גדלים, והשסק צומח שוב. □

תמר הירדני דוקטורנטית במחלקה
ללימודי ארץ ישראל וארכאולוגיה
באוניברסיטת בר אילן, חוקרת ירושלים,
מורת דרך וסופרת

הביטי למעלה, בתי, אַל הָהָר / הָהָר שָׁהָה
כְּמַפְלָצַת / עוֹד יֵשׁ תּוֹתָחִים, יִלְדָתִי, עַל
הָהָר / אֵף הֵם מְאִימִים עַל דְּמָשֶׁק ... / יֵהָיֶה
לָנוּ בֵּית יֶרֶק, יִלְדָתִי / עִם אָבִא וּבָבָה וְשֶׁסֶק
/ וְלֹא עוֹד אֵימָה, יִלְדָתִי, יִלְדָתִי / בְּתִי, אֵת
בּוֹכָה אוֹ צוֹחֶקֶת? (יובב כץ, 'בתי, את בוכה
או צוחקת? – שירים, פזמונים, בלדות,
הומרסקות ומערכוני זמר', עמ' 11).

עוד שתל כץ בשיר את המזימה הסורית
שכשלה – לגנוב בשנות השישים את מי
הירדן ב'תעלת הטיה' אל הירמוך:

זוֹרֵם הֵיכָדָן, מִתְפַּתֵּל כְּשֶׁכּוֹר / פְּרִיחָה
אֵת הָעֵמֶק נוֹשֶׁקֶת / וְאִישׁ לֹא יִסֵּב
אֵת מִימּוֹ לְאַחֹר / בְּתִי, אֵת בּוֹכָה אוֹ
צוֹחֶקֶת? (שם).

לימים סיפר כץ כי שאב את ההשראה
הלשונית לתיאור זה מן המקורות: "הַיָּם

מודיעין שלום

עוד באזור

מצפה גדות

אתר הנצחה ללוחמי חטיבת
אלכסנדרוני
כניסה חופשית

מצד עתרת

חורבות מבצר צלבני
כניסה חופשית

גן לאומי תל חצור

כניסה בתשלום
04-6937290